

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ
ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ДЕЯКИХ СУМІЖНИХ СКЛАДІВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF TORTURE AND ITS DISTINCTION
FROM SOME RELATED COMPOSITIONS OF CRIMINAL OFFENSES**

У науковій статті авторами досліджено досить важливу й проблемну тему, що стосується складу кримінального правопорушення, передбаченого в статті 127 Кримінального кодексу України, а також його відмежування від деяких інших суміжних складів кримінальних правопорушень.

Авторами наголошується на суспільній важливості й доцільності встановлення кримінальної відповідальності за катування, що впливає з норм як національного, так і міжнародного права.

Наукова стаття містить аналіз елементів складу катування, які передбачені законодавцем у статті 127 Кримінального кодексу України. У праці наголошується на тому, що катування має матеріальний склад, а тому обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: діяння, яке в межах такого складу може бути вчинене лише шляхом дії (нанесення побоїв, мучення або інші насильницькі дії); суспільно небезпечні наслідки (сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання потерпілого); причинний зв'язок. На переконання авторів, нанесення побоїв, мучення або інші насильницькі дії варто розглядати саме як діяння, а не як спосіб його вчинення, незважаючи на використання законодавцем слова «шляхом» у диспозиції частини 1 статті 127 Кримінального кодексу України.

Автори зауважують на особливостях суб'єктивної сторони катування, яке може бути вчинене лише з умисною формою вини й зі спеціальною метою – примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи в скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб.

Автори вказують на підстави відмежування між катуванням і кримінальними правопорушеннями, що передбачені в статтях 121, 122, 126, 146, 152, 153, 206, 355 Кримінального кодексу України. Увага приділяється особливостям співвідношення статті 127 зі статтею 126 Кримінального кодексу України, що пов'язане з можливістю збігу складів таких кримінальних правопорушень. А.М. Кичко й М.О. Скляр серед іншого наголошують на провідній ролі мети вчинення кримінального правопорушення під час розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень.

Ключові слова: катування, побої, мучення, насильницькі дії, тілесні ушкодження, відмежування кримінальних правопорушень.

In the scientific article the authors investigated a very important and problematic topic related to the composition of a criminal offense under Art. 127 of the Criminal Code of Ukraine, as well as its separation from some other related criminal offenses.

The authors emphasize the public importance and expediency of establishing criminal liability for torture, which follows from the norms of both national and international law.

The scientific article contains an analysis of the elements of torture, which are contained in the legislator in Art. 127 of the Criminal Code of Ukraine. The paper

emphasizes that torture has a material component, and therefore the obligatory features of the objective side are: an act that within this composition can be committed only by action (beatings, excruciating or other acts of violence); socially dangerous consequences (severe physical pain or physical or moral suffering of the victim); causal relationship between these features. According to the authors, beatings, excruciating or other acts of violence should be considered as an act, not a way to commit it, despite the use of the word “by” by the legislator in the disposition of Part 1 of Art. 127 of the Criminal Code of Ukraine.

The authors emphasize the peculiarities of the subjective side of torture, which can be committed only with an intentional form of guilt and with the special purpose – to force the victim or another person to act against their will, including obtaining information or confession from him or another person. or to punish him or another person for acts committed or suspected by him or another person, or for the purpose of intimidating or discriminating against or discriminating against him or her.

The authors draw a distinction between torture and criminal offenses under Art. 121, 122, 126, 146, 152, 153, 206, 355 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is paid to the peculiarities of the ratio of Art. 127 of Art. 126 of the Criminal Code of Ukraine, which is related to the possibility of coincidence of these criminal offenses. A.M. Kichko and M.O. Sklyar, among other things, emphasizes the leading role of the purpose of committing a criminal offense in the delimitation of the relevant components of criminal offenses.

Key words: *torture, beatings, excruciating, violence, bodily harm, delimitation of criminal offenses.*

Вступ. Держава охороняє низку суспільних відносин. Посягання на найважливіші з них за загальним правилом тягне за собою кримінальну відповідальність. Серед тих цінностей, що охороняються Кримінальним кодексом України (далі – КК), особливо важливе значення має життя та здоров’я особи, які поставлені під захист держави, зокрема, розділом II Особливої частини КК України. Розміщення відповідних норм права в одному з перших розділів вказаного нормативно-правового акту вже свідчить про надзвичайну важливість тих суспільних відносин, які поставлені під охорону ст. ст. 115–145 КК України. Серед складів таких кримінальних правопорушень окремої уваги, на наше переконання, потребує той, що передбачений у ст. 127 КК, а саме катування. Вчинення відповідного кримінального правопорушення характеризується високою суспільною небезпечністю, що пояснюється такими чинниками. По-перше, потерпілий зазнає сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання, що йому заподіюється шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій. По-друге, суб’єкт злочину переслідує особливо суспільно небезпечну мету, оскільки він діє з метою примусити потерпілу чи іншу особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, скоєні нею або іншою особою чи в скоєнні яких вона або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації її або інших осіб.

Аналіз останніх досліджень. Проблема кримінально-правової характеристики катування та його відмежування від деяких суміжних складів кримінальних правопорушень була предметом дослідження багатьох науковців, серед них: А.Ю. Замула, Ю.А. Кричун, Н.В. Малярчук, Р.В. Мигаль, Д.Г. Михайленко, О.Г. Михайлик, О.О. Орлова, Ю.О. Поліщук, К.В. Прокопенко, П.В. Пушкар, А.А. Роздільна, І.В. Скрипка, В.В. Сухонос, Ю.С. Таволжанська й інші. Утім, особливості об’єктивної та суб’єктивної сторін вказаного кримінального правопорушення, а також проблеми відмежування катування від деяких інших кримінальних правопорушень на практиці свідчать про необхідність додаткових наукових розвідок у такому напрямі, що сприятиме, зокрема, виявленню та пропозиціям стосовно усунення недосконалостей у законодавстві.

Постановка завдання. Для того, щоб належним чином дослідити тему статті, автор ставить перед собою такі завдання: схарактеризувати суспільну значущість й правові основи встановлення кримінальної відповідальності за катування; проаналізувати склад кримінального правопорушення, передбаченого в ст. 127 КК України, з урахуванням особливостей об’єктивної та суб’єктивної сторін; порівняти склад катування зі складами деяких інших кримінальних правопорушень і розмежувати їх між собою.

Результати дослідження. Конституцією України в ст. 3 наголошується на тому, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Наведене положення отримує свого подальшого розвитку в ст. 28 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. Зважаючи на те, що Основний Закон був прийнятий Верховною Радою України від імені Українського народу, тобто Конституція є актом установчої влади народу, важливість вищезазначених норм не викликає сумніву, що підтверджується також принципом верховенства права й верховенством Основного Закону в ієрархії нормативно-правових актів України.

Окремої уваги заслуговує ст. 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, відповідно до якої нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2]. Фактично, таке положення було перенесене й до Конституції України, однак його існування в міжнародному праві, а тим більше в зазначеному міжнародному договорі, який насправді вміщує не так багато прав людини, свідчить про усвідомлення суспільством і міжнародним співтовариством суспільної небезпечності катувань і необхідності їх заборони в правовій державі.

Незважаючи на те, що заборона катувань прямо або опосередковано передбачена в низці загальних нормативно-правових актів як національного, так і міжнародного права, реальна заборона катувань вимагає прийняття спеціалізованих актів. Одним із таких є Конвенція ООН від 10 грудня 1984 року проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, відповідно до якої катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [3]. Наведене визначення катування, що застосовується для цілей зазначеної Конвенції, досить близьке до складу кримінального правопорушення, що передбачене в ст. 127 КК України, а тому розглянемо його детальніше.

Диспозиція ч. 1 ст. 127 КК України передбачає, що катування – це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій із метою примусити потерпілу чи іншу особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, скоєні нею або іншою особою чи в скоєнні яких вона або інша особа підозрюється, а також із метою залякування чи дискримінації її або інших осіб [4]. Для того, щоб детальніше зрозуміти відповідний склад злочину й відмежувати його від деяких інших, необхідно докладніше проаналізувати його елементи й ознаки.

У науковій літературі немає єдиного підходу стосовно розуміння безпосереднього об'єкта катування. Однак, аналізуючи запропоновані науковцями погляди на визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, що передбачене в ст. 127 КК України, Ю.С. Марадіна у своїй дисертації досить слушно зазначає, що основним безпосереднім об'єктом катування є ті суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення охорони недоторканності особи. Відповідно, обов'язковими додатковими об'єктами аналізованого злочину виступають суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення охорони здоров'я, гідності, честі й волі особи [5, с. 69]. Ми погоджуємося з такою позицією, оскільки вона вдало відбиває зміст тих суспільних відносин, на які безпосередньо вчиняється посягання.

Із ч. 1 ст. 127 КК України випливає, що склад кримінального правопорушення, що в ній міститься, матеріальний, тобто обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є діяння, суспільно небезпечні наслідки й причинний зв'язок між ними. З урахуванням складу катування можемо стверджувати, що воно може бути вчинено лише шляхом дії у вигляді нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій, що окремими науковцями може сприйматися як спосіб вчинення такого злочину. Однак такий підхід, на наше переконання, не зовсім вірний, оскільки, якщо презюмувати, що нанесення побоїв, мучення або інші насильницькі дії є способом вчинення кримінального правопорушення, то залишається не розв'язаним питання стосовно того, що розуміти під дією. У такому випадку, на наше переконання, законодавець використав слово «шляхом» для позначення не суто способу вчинення діяння, а й самого діяння, а тому спосіб і діяння

виявилися фактично єдиним цілим, що, як видається, є дещо некоректним із боку юридичної техніки, оскільки призводить до неоднозначності в процесі аналізу відповідних норм законодавства, а також кваліфікації діяння.

Необхідною умовою правильної кваліфікації вчиненого є розуміння сутності різних форм діяння, а тому звернемо на це увагу детальніше. Побої під час катування – це багаторазове (два й більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, що не спричинило тілесних ушкоджень [6, с. 137]. Під мученням слід розуміти дії, що спричинили потерпілому страждання шляхом тривалого позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії. Інші насильницькі дії можуть мати вираження в мордуванні, тобто діях, пов'язаних із багаторазовим або тривалим спричиненням болю (щипанням, шмаганням, нанесенням численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, застосуванням термічних факторів тощо), посяганні на статево недоторканість, заподіянні тілесних ушкоджень тощо [7, с. 74]. З наведеного випливає, що катування може мати досить різноманітне зовнішнє вираження, що не змінює сутності відповідного кримінального правопорушення та має бути врахованим під час кваліфікації діяння.

Зважаючи на те, що катування є злочином із матеріальним складом, воно вважається закінченим із моменту настання суспільно небезпечних наслідків, якими є сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання потерпілого. Водночас обов'язковою умовою відповідальності за ст. 127 КК України є причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, оскільки відсутність такої ознаки об'єктивної сторони катування свідчить про недоведеність складу катування загалом.

Варто розуміти, що сама лише наявність об'єктивної сторони складу будь-якого кримінального правопорушення, в тому числі й катування, не може бути підставою для притягнення до кримінальної відповідальності, адже такою підставою є лише вчинення кримінального правопорушення, яке вимагає встановлення й інших його елементів, зокрема суб'єктивної сторони. Характеристика суб'єктивної сторони прямо впливає зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України, де зазначається, що злочин може бути вчинений лише з умисною формою вини, а тому необережне вчинення діянь, які становлять об'єктивну сторону злочину, не утворює складу катування. Поряд із виною обов'язковою ознакою складу такого кримінального правопорушення є спеціальна мета – примусити потерпілу чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, скоєні нею або іншою особою чи в скоєнні яких вона або інша особа підозрюється, а також із метою залякування чи дискримінації її або інших осіб.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16 років на час вчинення кримінального правопорушення.

Усвідомлення складу катування та аналіз деяких суміжних кримінальних правопорушень свідчить про можливе виникнення проблем їх розмежування, а тому варто викласти ознаки розрізнення окремих складів кримінальних правопорушень.

Злочин, передбачений у ст. 127 КК України, за своїм змістом досить близький до кримінального правопорушення, що міститься в ст. 126 нормативно-правового акту. Із цього приводу Ю.А. Крикун зазначає, що ч. 1 ст. 126 і ч. 1 ст. 127 КК України мають деякі спільні елементи складу злочину, а саме: дії, які полягають у скоєнні побоїв або вчиненні інших насильницьких дій; наслідок у вигляді заподіяння сильного фізичного болю (причому диспозиція ст. 126 не вказує, фізичний біль має бути сильним чи ні); загальний суб'єкт злочину; умисна форма вини. Для відмежування вказаних складів злочину необхідно встановити наявність або відсутність у винного спеціальної мети, яка передбачена в диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України. Склади катування та побоїв і мордування будуть тотожними в тому випадку, якщо винна особа з метою залякування потерпілого (або його близьких) спричинить останньому сильний фізичний біль шляхом заподіяння побоїв, мордування або інших насильницьких дій. Указана обставина неприпустима, особливо якщо врахувати, що санкції ч. 1 ст. 127 і ч. 2 ст. 126 КК України відрізняються за видами й обсягом покарання. Розв'язання такої проблеми можливе лише на законодавчому рівні шляхом виключення спеціальної мети «залякування» з диспозиції ч. 2 ст. 126 КК України [8, с. 202].

Варто розуміти, що під час катування особа може вийти за межі складу такого кримінального правопорушення, якщо в такому випадку потерпілому було заподіяне умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність за злочин, або умисне тяжке тілесне ушкодження, що потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 122

КК або ч. 1 чи ч. 2 ст. 121 КК. Крім того, катування може бути поєднаним з іншими діяннями, зокрема з незаконним позбавленням волі, згвалтуванням, сексуальним насильством. Такі діяння варто кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, що містяться в ст. 127 і, відповідно, ст. ст. 146, 152 чи 153 КК України. Зважаючи на те, що катування може бути вчинене з метою отримання від потерпілої або іншої особи відомостей чи визнань, причетними до таких дій можуть бути службові особи. У такому випадку дії можуть бути додатково кваліфіковані за ч. 2 чи ч. 3 ст. 365 КК або за ч. 2 ст. 373 КК України.

Висновки. Отже, суспільна небезпечність катування досить висока, що й зумовлює встановлення кримінальної відповідальності за вчинення такого кримінального правопорушення. Склад катування матеріальний. Його особливостями є те, що діяння може бути вчинене лише шляхом дій, які можуть полягати в нанесенні побоїв, мученні або інших насильницьких діях, водночас зазначене являє собою саме дії, а не спосіб вчинення діяння, оскільки, незважаючи на використання законодавцем слова «шляхом», йдеться саме про дії, оскільки у зворотному випадку діяння було б відсутнім. Із суб'єктивної сторони особливістю є мета вчинення кримінального правопорушення, яка й слугує однією з підстав для відмежування кримінального правопорушення, передбаченого в ст. 127 КК, від тих, що містяться в ст. ст. 121, 122, 126, 146, 152, 153, 206, 355 КК України. Подальші дослідження теми доцільні й необхідні, зокрема в аспекті детальнішої характеристики відмежування катування від суміжних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.01.2022).
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Міжнародний документ від 10 грудня 1984 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 15.01.2022).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.01.2022).
5. Марадіна Ю.С. Катування: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 264 с.
6. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах : навчальний посібник / за заг. ред. А.В. Савченка. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 1040 с.
8. Крикун Ю.А. Проблема відмежування катування від деяких суміжних складів злочинів. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 5. С. 201–204.